

NYELVROKONAINK NÉPKÖLTÉSÉTŐL

Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980

A vogulok a finnugor nyelvcsalád ugor ágának tagjai, és így az osztjakokkal együtt legközelebbi nyelvrokonaink. A vogul nyelvet ma mintegy ötezen beszélik anyanyelvként Nyugat-Szibériában, Magyarországnál nagyobb területen szétszórva. Az északiak halászáttal, vadászattal, rénszarvastyenészettel foglalkoznak, a délebbiek földműveléssel is. Területükön nincs sem út, sem vasút, így ma is a fő közlekedési eszköz télen a rénszarvas- vagy lóvontatta szán, nyáron pedig a csónak. Többé-kevésbé ősi életformájukban élnek, amelynek nemcsak hagyománya, hanem napról napra sarjadó eleven hajtása a népköltészet.

A vogul népköltészet anyagának gyűjtésével a magyar Reguly Antal foglalkozott 1843–44-ben, majd Munkácsi Bernát 1881–89-ben; kettőjük gyűjtése (*Vogul népköltési gyűjtemény*, 1892–96) négy kötetben jelent meg. Kálmán Béla Leningrádban vogul anyanyelvű főiskolai diákoktól és oktatóktól gyűjtött 1957–58-ban és 1966-ban. Kötete, mely 1976-ban jelent meg, az első olyan szöveggyűjtés, melyben az énekek a dallammal együtt jelentek meg.

Nyelvrokonaink népköltészetének egyik fő jellemzője, hogy az európai folklór számos prózai műfaja majdnem teljesen hiányzik belőle. Ilyen a mese, amely alig található a voguloknál. Ugyancsak ritka az általános emberi érzéseket tükröző lírai dal, a népdal. A motívumok itt rendszerint szigorúan egy bizonyos személyhez kötődnek, és első személyben szólnak a hallgatóhoz. Még az isten, a szellem, a medve, a bálvány is első személyben beszél önmagáról.

A *Leszállt a medve az égből* című gyűjtemény műfaji csoportosításban közli az énekeket. Elsőként a *Teremtési mondáknál* megismerkedünk *Az ég és a föld elöntetésének énekével* és *A világ teremtésével*. Arany Kaltes — az Ég atya lánya — az élet anyja, kinek „hajfonatából bomlik ki a nap, / hajfonatából merül fel a hold”. Emberszabású nő, de természetfölötti erővel rendelkezik, a holt csikót életre kelti: „... Arany Kaltes kezébe kapta, / egyik oldalát tóvízzel mosta, / másik oldalát Ob-vízzel mosta: / új életre hozta”, azaz táltos lett a csikóból: „egyik fél orrlikából / tüzes szikra tódul, / másik fél orrlikából / perzselő füst tódul. / Kezénél kétfelől szárnya nőtt.” A vogul néphit szerint a föld kezdetben oly sebesen forgott, hogy ember nem élhetett meg rajta, ezért az Ég atya az Ural hegységgel övezte át, erősítette meg, hogy benépesítse.

A *Hősi énekek*ben egy-egy isten, félisten, hős vagy fejedelem beszél el háborús kalandjait, asszonyszerző hadjáratát (*A Lompúszai Óreg hőslő éneke*). Gyakran történelmi tény az ének cselekménye (*A keresztelés*

éneke), de féltékenységből eredő testvérgyilkossággal (*Féltékenység*) is találkozunk. A hősekek hallatlan gazdagságával, csodálatos költői képekben elmondott cselekményeivel ismerkedhetünk meg ebben a részben.

De nem szegényebbek az *Istenidéző igék és imák* sem. A vogul mitológiának a fő istenei (Ég atya, Föld anya, Világügyelő Férfi) mellett tömérdek kisebb-nagyobb istensége, bálványa van. Ha a vogul bajba jut, vagy családjából valaki megbetegszik, vagy halászni-vadászni indul, a sámánnal megidézti a kívánt istenséget, és elbádjá neki kérését, panasztát. E műfajban hosszú, dicsérfő himnuszok és imák éppúgy előfordulnak, mint rövid, alkalmi fohászok, ráolvasások vagy varázskének. Rontás ellen például az istenidéző férfi (sámán), amikor a bálvány heve rájön, így szól a bálványhoz: „Ezt a férfit az a másik férfi megrontotta: / héthajú hajas fejét / éles élő vágó karddal / éles kardnak hét élével / reteres föld színe alá, / hetedik kör alja alá / csapd le, s az én lelke-
met gyógyítsd meg!”

„A medvét az obi-ugorok szent állatnak tartják. Csak körülíró, becéző nevekkel szabad megnevezni. Minden cselekvésének, testrészeinek más az elnevezése, mint az emberé vagy más állaté. A medve égi származású. Az égi atya gyermeke, akit apja a gyermek kívánságára ezüstláncra függesztett bölcsőben bocsát le a földre. Itt az a feladata, hogy a hamisan esküvőt megbüntesse. De a tisztelet megfér a vadászattal. A medvevadász házában öt-hat napig tart a medvetor. Hősi és medveéneket énekelnek, és lakmároznak a medve húsból. Színjátékokkal, bohózatokkal szóraztatják a medvét. Végül kikísérik a házból (szénnával kitömött bundáját), s a medve ilyenkor, hitük szerint, visszatér égi atyjához, és beszámol róla, vajon elég jól tartották-e...” — írja Kálmán Béla a medveénekekről, melyek fontosságát és kultuszát igazolják a *medveünnepi színjátékok* is. Az obi-ugor színjáték a medveünnepből fejlődött ki. A női szereplőket is férfiak alakítják, álarcban játszanak, és a díszletek helyett mozdulatokkal és tánccal fejezik ki a helyszínt és a cselekményt. Mivel az álarc, a kifordított ruha eltitkolja a színész kilétét, elég sok köztük a merész, szabad szájú darab is. (*A csodadoktor, Az Ob mellől jött vándor, Angya sógorával* stb.).

A *Sorsénekek* egyéni alkalmi énekek, általában személyhez kötöttek (*Dárja éneke, Óreg Pael lánya, Petosja éneke*). Vannak köztük életrajzi jellegűek; elmondják, hogy korán árvaságra jutottak és szolgának szegődtek, de megszöktek, és azóta boldogan élnek (*Magára maradt férfi éneke*). A pártában maradt lány búsul sívár sorsán, vagy a csúnya fiú kesereg, hogy nem akad leány, aki feleségül menne hozzá (*A csúnya fiú kesergése*), de hallunk szerencsés és szerencsétlen házasságokról is. A legfőbb motívumok az élet fontos állomásai: születés, szerelem, házasság, halál.

A vogul *siratóénekek*, eltérően az európai népektől, egészen rövidek, néhány sorosak is vannak köztük, mint például a csodálatos szépségű

Lozvai siratóének: „Gyér vessző tövébe, gyér fű gyökerébe / tőlem el-
távoztál. / Jaj, hogy éljek eztán? / Uram után maradt, én legárvább
árva, /lélek holtomiglan érted való gyászba.”

A vastkos gyűjteményt *gyermekversek, rögtönzések* zárják, melyek kö-
zül különösen kedves a vogul „süss fel, nap”, melyet a gyerekek úszás
után mondanak: „Hej, forgószél, hej, forgószél, / üljél el, szűnjél meg,
/ hőség, hőség, éledj föl, / minket melegítsél!”

A több ezer évvel ezelőtt elhagyott nyelvrokonok népköltészetét nem
kisebb költők és műfordítók, mint Weöres Sándor, Ágh István, Tandori
Dezso, Rab Zuzsa, Bede Anna, Képes Géza fordították. A kötet értékét
emelik a fejezetek előtti vogul népművészeti képek és az egyes énekek
kottajegyzékai. Az utószót és az énekekkel kapcsolatos jegyzeteket Kál-
mán Béla készítette.

VAJDA Zuzsa

SZÍNHÁZ

BEMUTATÓK

SZENT ISTVÁN-NAPI BÚCSÚ

„Ami nem látható, az nincs is” — jelenti ki egy birkózóreklám ma-
gabiztosságával Herkules Ankának, amikor a különben csöppet sem
ijedős nő — „a csúnya prostituált típusa” — előtt felsejlik a vásári pa-
noptikumban látott vízió: „Ott olyan, mint egy hullaházban! Azok a
szemek, szemek — azok a szörnyű szemek! Annak a halott királynak a
vörös szakállja!” — „Hülyeség” — nyomatékosítja még egyszer határo-
zott véleményét az efféle képzelődésekről a Szent István-napi búcsú
Herkulese, aki számára csak az létezik, ami látható.

Miroslav Krleža másfél oldalnyi utasítással vezeti be a Szent István-
napi búcsút: „... amikor a függöny felmegy, a színek, vonalak, for-
mák és hangok ritmusa olyan erős, intenzív, hogy semmit sem lehet ki-
venni belőle... határozatlan alakok káosza burjánzik. A szinorgia su-
garakban ömlik, a hang-vízesés egyre erősödik, és megtörik a lármán,
elementáris életcsoda tánca az egész színpad... Csak később... lehet
észrevenni a töméntelen ponyvasátrakat... a pecsenyesütők füstös láng-
ját, az augusztusi hulló vörös csillagokat, a kivörösödött arcok bujasá-
gát, a kígyózó gesztusokat, hallani a kiáltásokat, látni a rakétákat, a
bengálitüzet... Mindez a „szent István-napi örjöngés” hiheretlen, tom-
boló dimenziókat ér el, és mindössze egyetlen lépéssel a glóbuszon túl,